

Wilfried Nelles

Tegelikkuse
tervendav jõud

Väike Vanker⁺

Wilfried Nelles

Tegelikkuse tervendav jõud

Wilfried Nelles

Tegelikkuse tervendav jõud

 Väike Vanker⁺

Tõlgitud käsikirjast: Wilfried Nelles „Die heilende Kraft der Wirklichkeit.
Das Familien-Stellen nach Bert Hellinger”

Neu bearbeitete und erweiterte Fassung von „Das Hellinger-Prinzip“ 2006
Auflage: Herder Verlag 2003

© All rights reserved. Wilfried Nelles 2006

Tõlkija: Piret Metspalu

Toimetajad: Silja Paavle, Mari Tuul

Konsultant: Tiiu Vilu

Korrektor: Anu Seppa

Küljendus: Kristiina Rosina/MOMO

Tõlke autoriõigus: Piret Metspalu, Väike Vanker, 2010

Eessõna autoriõigus: Tiiu Vilu, Väike Vanker, 2010

Autoriõigus: OÜ Väike Vanker, 2010

Tõlke kõik õigused kaitstud. Ilma autoriõiguse omaniku eelneva kirjaliku loata pole lubatud ühtki selle väljaande osa paljundada ei mehaanilisel, elektroonilisel ega muul viisil.

Kirjastus Väike Vanker teavitab Teid e-posti teel iga uue raamatu ilmumisest, kui registreerite: <http://raamatud.print.ee/registreeri>

ISBN 978-9949-9016-3-0

Sisukord

Sissejuhatus	13
1. peatükk	19
Bert Hellinger, perekonstellatsioonid ja nende kujunemine	
Konstellatsiooni väli	27
Meetod: kuidas toimib perekonstellatsioon?	32
Konstellatsioonitöö areng	41
2. peatükk	44
Vanemad meie hinges	
Me oleme meie vanemad	44
Iga laps armastab oma vanemaid	49
<i>Näide 1. Äraantud laps</i>	49
<i>Näide 2. Laps kui häbi</i>	50
<i>Näide 3. Seksuaalne kuritarvitamine</i>	53
Kes oma sidemeid ei tunnista, jääb kammitsasse	55
3. peatükk	59
Armastuse kord paarisuhtes	
Mees ja naine	59
Seksuaalsus ja side	63
<i>Abielu</i>	66

<i>Abort</i>	68
Lahutus ja segaperekonnad	71
4. peatükk	77
Perekonstellatsiooni mõju	
Ime puudutus	78
Konkreetsed probleemid, konkreetsed lahendused	81
Kehalised haigused ja kaebused	83
Hingelised haigused ja kaebused	85
Konfliktid päritoluperekonnaga	89
Probleemid partnerluses ja lastega	91
Olemasoleva heakskiitmise mõju	93
5. peatükk	102
Südametunnistus ja hing: nende säilimine ja areng	
Personaalne südametunnistus	104
Süsteemi mälu ehk kollektiivne südametunnistus	107
<i>Õigus rühma kuuluda (rühma terviklikkus)</i>	109
<i>Andmise ja võtmise tasakaal</i>	109
<i>Ajaline järjestus</i>	111
Hing	113
6. peatükk	120
Bert Hellingeri meetod ja maailmavaade	
Hellingeri meetodi areng	120
Filosoofiline tasand: fenomenoloogiline käsitlusviis	123
<i>Fenomenoloogilise käsitlusviisi põhimõtted</i>	125
<i>Terapeudi asukoht fenomenoloogilise käsitlusviisi korral</i>	129
Teadus ja fenomenoloogia	132
<i>Teadus: alistage maa enestele</i>	132

<i>Fenomenoloogia: õppimine maa olemusest</i>	133
<i>Passiivne vastuvõtmine, aktiivne tegutsemine</i>	134
<i>Vastutus</i>	134
<i>Nõustaja ja kliendi võrdväärus</i>	135
Teadmine ja mitteteadmine	136
<i>Tegutsemine mitteteadmises – kahekõne hingega</i>	138
Nähtav ja varjatu	140
Keel	143
<i>Näide: „hing” ja „väli”</i>	144
<i>Kujundlikkus ja tähttähelisus</i>	145
Kunstiteose imetlemine kui tegelikkuse mõistmine	147
Soovitatav kirjandus	150

Minu arvates on elu midagi käsitlematult nauditavat. Kui olemasolu ongi nii täiuslik ja hea, ei suuda mind hulluks ajada ka paljude õnnetuste ja õuduste virvarr.

Rainer Maria Rilke

Hea lugeja!

Hoiad käes väikest, kuid paljutähenduslikku raamatut.

See raamat puudutab sind, mind ja igaühte meist. See raamat kirjeldab põhijõude, mis alates meie maailma tulekust on vorminud meid nendeks, kes me oleme.

Raamatu autor dr Wilfried Nelles kombineerib oskuslikult oma aastatega kogutud süsteemse pereterapeudi teadmisi ja kogemusi ning ajakirjaniku meisterlikkust, viies meid sissejuhatavale tutvumisele meie endi kõige sügavamate sisemiste tunnete, seoste ja dünaamikatega.

Wilfried Nelles on viimased kaksikümmend aastat teinud koostööd Bert Hellingeri, süsteemsete perekonstellatsioonide rajajaga. Tal on eriline anne kirjutada lihtsal ja arusaadaval moel Hellingeri meetodist ja tähelepanekutest, millest on välja kujunenud perekonstellatsiooni põhitõed, jättes samal ajal alles müstika, mis samuti on vaieldamatult osa konstellatsioonide meetodist.

Lugejal on sellest raamatust kõige rohkem rõõmu ja kasu siis, kui ta annab endale võimaluse omal nahal kogeda meetodit, mida raamatus kirjeldatakse. Ainult isiklik kogemus aitab mõista, kuidas konstellatsioon toimib. Ainult oma keha kaudu on võimalik saavutada usaldus, et niisugune fenomen eksisteerib.

Mul on viimastel aastatel olnud võimalus jagada konstellatsioonide meetodit krooniliste valupatsientidega Norra riiklikus tervishoiusüsteemis. Tahaksin tsiteerida üht meie patsienti: „Kõigest sellest, mida meile haiglas pakutakse, on perekonstellatsioonid mind kõige sügavamalt puudutanud. See on ainuke koht, kus mind on nähtud sellena, kes ma olen, mitte pelgalt ühena pikast patsientide reast.”

Igaühel meist on oma saatus. See saab alguse sellest, milliste vanemate lastena, kus ning millal me maailma sündime. Vormimine toimub üheaegselt nii teadlikult kui ebateadlikult. Mõjutused, mis meile saatuslikeks osutuvad, võivad pärineda esivanematelt ja inimestelt, kellega me kunagi kokku pole puutunud, kellest me midagi isegi ei tea.

Sageli tekib meil saatuse keerdkäikudes vajadus vormida sündmusi ja läbielamisi oma nägemustesse või eitustesse, kuid ainult tegelikkuse tunnistamine on see, mis toob meile hingerahu ja leppimise. Seepärast pole juhuslik, et autor on raamatu pealkirjaks valinud „Tegelikkuse tervendav jõud.”

Suur tänu Bert Hellingerile, Wilfried Nellesele ja kõigile teistele konstellatsiooni varastele pioneeridele, tänu kellele on inimkond saanud suurepärase abivahendi hingejõudude vabastamiseks.

Sakus, märtsis 2010.

Tiiu Vilu

pere- ja organisatsiooni konstellaator

www.hellinger.ee

Sissejuhatus

Elu avaldub teatavas etteantud korrapäras. Sünd ja surm ei allu meie soovidele, kuid loovad elu alalhoidva ja edasiviiva põhimustri.

Nii elus kui elutu materia eksisteerib mingi vormina ja need vormidki pole midagi muud kui korrapärased mustrid. Igal vormil, olgu see kivi, taim, rakk või muu, on oma sisemine kord ja välised piirid. Need määratlevad vormi olemuse ning eraldavad ja eristavad seda teistest vormidest. Ilma korrapärasusest ei oleks ühtki vormi ega mingit materiaalselt eksistentsi. Seejuures pole vormid ega kord lõplikud, vaid muutuvad. Püsimine on võimalik just tänu muutumisele.

Niisugune kord loob ja piiritleb ka inimese olemasolu nii keha, vaimu ja hinge kui sotsiaalsel tasandil. Kõik olemasolev on kindla korra väljendus ja seotud omakorda kõrgema korraga.

Esmalt ja kõige vahetumalt puutume sellise korrapäraga kokku oma perekonnas. Loomulikult mõjutavad meid meie vanemad, kuid mitte ainult — mõjutusi saame kogu perelt ja tervelt suguvõsast. Nii, nagu keegi ei saa oma nahast välja pugeda, ei saa ta välja astuda ka oma perekonnast ja selle ajaloost. Inimene, kes püüab seda teha, elab paratamatult üle katastroofi: ta on nagu puu, kes tahab eralduda oma juurtest. Just siin peituvadki tänapäeva inimeste paljude hingeliste ja kehaliste kannatuste põhjused.

Bert Hellingerile ja tema rajatud perekonstellatsioonidele¹ oleme suure tänu võlgu, kuna need tuletavad meile taas meelde lihtsad tõed. Mida rohkem inimesi teab neid elu põhitõdesid, seda enam jõuavad need ka üldsuse teadvusesse.

1 Konstellatsioon – asjade, olude, inimeste paiknemine üksteise suhtes; vastastikusel seotuses olemine. Toimetaja märkus.

Perekonstellatsioonis tehakse pereliikmete vahelised suhted ja seosed nähtavaks selle kaudu, et pere või selle osad paigutatakse konstellatsiooni, kus kasutatakse esindajaid, kes esindavad kas elus või surnud pereliikmeid. Niisugune konstellatsioon võib hõlmata mitut põlvkonda ja paljastada seeläbi seni teadvustamata sidemeid vanavanemate ja vanavanavanemate põlvkonnaga. Selle kaudu tulevad ilmsiks eelkõige need jõud, mis mõjutavad meid teadvustamatult: mahasurutud tunded, päritud käitumismustrid ja moraalnormid, teadvustamata sidemed, varjatud süütunded, hirmud ja foobiad, nii head kui halvad jõud. Korraga on võimalik haigusi, foobiaid, raskusi ja nurjunud suhteid mõista teadvustamata seoste kaudu raskete või traagiliste peresaatuste või peresuhetega.

Hellinger on perekondades ja suguvõsades toimivate jõudude harmoonilist kooskõla nimetanud „armastuse korraks”. See nimetus näib kummaline neile, kelle arvates armastus ei vaja korda või ei saa neid kahte — armastust ja korda — üldse ühendada. Hellinger jääb aga endale kindlaks ja konstellatsioonid toetavad teda: armastus vajab edenemiseks kindlat korda. Ka meie hinges ja sotsiaalsetes suhetes toimivad varjatud korrastavad jõud. Need on sõna otseses mõttes loodusseadused, millele me allume, sõltumata sellest, kas see meile meeldib. Selline käsitlusviis on põhjustanud ägedaid vaidlusi nagu alati, kui on vaja loobuda illusioonidest ja tegelikkusele näkku vaadata. Alguses võib tunduda, et me peame vabaks laskma väljakujunenud arusaamad edust, vabadusest, sõltumatusest, võimalustest kontrollida ja planeerida oma elu ja teha teadlikke valikuid. Konstellatsioonitöö on näidanud, et paljud kaasaegsed arusaamad on illusioonid.

Konstellatsioonitööst saadud mõistmine ja seisukohad veenavad üht sügavalt tajutava korratunde ja tasakaalu olemasolus ning vihastavad teist. Ka perekonstellatsiooni vorm murrab vanu harju-

musi ja nõuab uut mõtteviisi, kuna uus on nii stiil, meetod, kiirus kui eesmärgipärasus. Esialgu näib võimatu, et juhuslikult valitud inimene saab esindada teist, talle tundmatut inimest, tajuda tema tundeid ja peresidemeid ning neid tabavalt edasi anda. Just sellel põhineb perekonstellatsiooni meetod — juhuslik inimene valitakse konstellatsioonis teie isa esindajaks ja veidi aja pärast hakkabki ta end tundma nagu teie isa, end liigutama nagu tema ja mõnikord isegi rääkima samade sõnadega. Muidugi ei ole kõik alati nii ühene, kuid enamasti näitavad esindajad väga selgelt, mida nende esindatud inimesed oma hingepõhjas tunnevad ja kuidas suhted terviksüsteemis välja näevad.

Enamik konstellatööre, eriti Bert Hellinger, on rohkem huvitatud probleemide lahendamisest kui nende põhjustest. Kui näiteks minu kursusel osaleja tunneb huvi, miks tema suhted ei õnnestu, vastan ma alati: „Miks-küsimused on keelatud, neile ma ei vasta. See, kes tahab teada, miks tal mingi probleem on, ei ole selle lahendamiseks veel valmis. Alles siis, kui sa küsid: „Mida ma saan teha?“, saan ma sinuga mõtestatult töötada.”

Paljusid, ka psühhoterapeute, kipub selline selge lahendusele orienteeritus hirmutama. Meie meetod ei piirdu analüüsi ja põhjuste otsimisega, selle asemel uurime, mida saab teha just praegu, ja jõuame veendumusele, et lahenduski on võimalik just praegu. Probleemile, millest perekonstellatsiooni abil saadakse jagu paarikümne minutiga, pühendavad psühhoterapeudid sadu teraapiatunde. Vana tarkust, et lahendus on alati lihtne, on raske seedida neil spetsialistidel, kes teenivad elatist põhjuseid otsides. Nad on harjunud kaevuma üha sügavamale probleemide põhjuste põhjustesse, et leida sealt nende põhjused, mis siis võib-olla juhatavad teed lahenduseni. Seda muidugi vaid juhul, kui vahepeal ei selgu, et enne on vaja otsida nende põhjuste põhjuste põhjuste põhjuseid.

Bert Hellinger laseb oma kliendil sageli teha ainult ühe väikese liigutuse. Ta seab kliendi tema ema või isa esindava inimese ette seisma, palub kliendil talle silma vaadata ja ema või isa ees kummardada. See žest väljendab midagi väga ehedat, lihtsat ja tavalist. See ütleb: „Sina kinkisid mulle elu, ma olen olemas tänu sinule. Olen sulle selle eest tänulik.” Kummardusega kiidame elu, mille oleme saanud, heaks niisugusena, nagu oleme selle saanud. Teist elu meil pole.

Mõnikord ongi see kogu „teraapia” ja ühtegi sõna rohkem ei räägita. Hellinger katkestab oma klienti enamasti kohe, kui see hakkab oma kannatustest rääkima. Ei mingit elu ja kannatuste lugu, analüüsi, anamneesi ja diagnoosi. Lahendus on ainult üks lihtne žest, väike liigutus, mis päästab hinges valla paisu.

Tegelikult pole see aga mingi suvaline liigutus ega käsk, sest kui see nii oleks, ei annaks see mingit tulemust. Selleks liigutuseks ei pea inimene olema valmis mitte ainult hingeliselt, vaid ta peab olema valmis ka üle läve astuma. Terapeut on seejuures justkui ämmaemand, kes juhatab kliendi üle selle läve, mille ette ta oma hinges on jõudnud. See ongi kogu perekonstellatsiooni kunst — näidata inimesele uksepakku, mille ees tema hing seisab, ja anda vajadusel talle sellest üle astumiseks kerge tõuge. Teda võib veidi ka saata, kuid alati pole seda vaja, sest mõnikord annab see vastupidise tulemuse. Tulemus võib vastupidiseks osutuda näiteks siis, kui tõuke põhjus on terapeudi vajadus aidata kliendil lahendust leida. Seetõttu suunatakse kõige progressiivsemates perekonstellatsiooni vormides töö asja tuumani, nii et klient saab võimeliseks ise oma valikuid tegema.

Erinevalt teistest teraapia- ja nõustamisviisidest ei suhtuta perekonstellatsioonides raske lapsepõlve või saatusega inimesse kui vaesesse õnnetusse, keda kaastundlikud abistajad peavad kättpidi

talutama. Konstellaatöörid ei pea ennast abilisteks, kes teavad teisest paremini, kuidas peab oma elu elama. Konstellaatöörid on oma klientidele toeks, et nad saaksid realistlikult läheneda oma persituaatsioonile ja sõna otseses mõttes aktsepteerida kaarte, mille saatuse on neile välja jaganud.

Perekonstellaatsioon eeldab inimeselt julgust tunnistada tema enda elu, tema enda lugu, tema enda vanemaid ja samas julgustab teda. See aitab inimesel võtta endale vastutus oma saatuse, päritolu, pere ja pereliikmete tegude eest. Perekonstellaatsioon ei võta inimese loost midagi ära, ei püüa midagi muuta, ei kuuluta midagi valeks. Hellinger ja kõik samal põhimõttel töötavad spetsialistid ei tantsi nende pilli järgi, kelle arvates on hädas või probleemide küüsis olevad inimesed piiratud otsustus-, vastutus- või teovõimega. Hellinger tunnistab igaihe elu tegelikkust ja usub, et kõigil on jõudu sellest õppida ja selle kaudu kasvada.

Loomulikult on see väga keeruline ja väljakutsuv. Kuid Hellinger ei ole huvitatud provotseerimisest, ta kritiseerib teisi väga harva ega ründa kedagi. Ta sammub oma rada, jääb truuks oma arusaamadele ning kaitseb neid oma kursustel ja avalikel esinemistel tavatu järjekindluse ja kompromissitusega. Kõrvalseisjaile võib tema stiil mõnikord autoritaarsena mõjuda, eriti siis, kui ta uusi arusaamu otsides teeb mõnikord läbimõtlemauid üldistusi. Lähemal uurimisel see mulje enamasti siiski kaob.

Nagu igal geeniusel, on ka Hellingeril oma varjuküljed. Nendeta poleks tema arusaamad nii selgelt nähtavad. Peidus pool toob kaasa ühtviisi nii poolehoidu ja imetlust kui ka kriitikat. Eelkõige Saksamaal leiab ta tugevat vastuseisu.

Kuigi Hellinger on tuntud konstellaatsioonitöö pioneerina, on oluline eristada konstellaatsioonitööd kui meetodit ja filosoofilist põhihoiakut ning tema isiklikku stiili, seisukohti ja tõlgendusi.

Hellingeri meetodit hinnata, heaks kiita ja praktiseerida võib ka temaga kõiges ühel nõul olemata täpselt samamoodi, nagu võib hinnata Freudi saavutusi ja olla Freudi koolkonna analüütik, kopeerimata ja heaks kiitmata kõike, mida Freud ütles või tegi. Selles raamatus Hellingeri meetodist rääkides tuginen eelkõige tema koolkonna põhilistele ajenditele ja arusaamadele, sest nendes tajun ma sisemist kooskõla.

Hellingeri konstellatsioonitöös avalduv eluhiak on sügavamas tähenduses eesrindlik ja isegi revolutsiooniline, kuigi on paljus kooskõlas tavaettekujutusega ja peab vanast lugu. Selles raamatus tutvustan ma nii selle hoiaku sisulisi kui meetoodilisi põhielemente ning toon nende selgitamiseks näiteid oma praktikast. Alustaksin aga meeeldi hoopis oma isiklike muljetega Bert Hellingerist ja lühiülevaatega perekonstellatsioonide kujunemisest.

Bert Hellinger, perekonstellatsioonid ja nende kujunemine

Kyoto põhjaosas, kaunitel metsastel küngastel kõrguvas vanas Jaapani keisrite linnas asub kristlik akadeemia. Kes sobiks sellesse *zen*-budismi vaimsesse ja ajaloolisesse keskusse, saja tuhande budismitempli, sintoismipühamu ja sadade *zenikoolide* linna paremini kui Bert Hellinger? See maailmakuulus terapeut, endine preester ja misjonär, on tuntud oma spartalikult kasina ja karge tööstiili poolest. Oma mõistatuslike lugudega meenutab ta pigem *zeniõpetajat* kui terapeuti. On oktoober 2001. Oma esimesel reisil Jaapanisse istub Hellinger valdavalt jaapanlastest kursuslaste ees nagu oma kodus. Kursused korraldanud jaapanlanna ja tema sakslasest mees kinkisid Hellingerile sinise kodukimono. Mees tõmbas mugava kimono kohe selga ja juhatab nüüd selles kursust. Kimono sobib talle.

Kursustele on tulnud poolsada inimest. Ebatavaliselt väike rühm Hellingeri jaoks, kellega Euroopas soovib kohtuda sageli kümme korda rohkem huvilisi. Kohalolijate seas on ka viisteist eurooplast, enamik neist Lätist. Nad nägid Hellingeri kolme nädala eest Peterburis ning mees jättis neile nii võimsa mulje, et lätlased järgnesid talle Jaapanisse.

76-aastane, vähimagi väsimuse märgita Bert Hellinger on teel olnud juba viis nädalat. Tema maailmaturnee algas Stockholmist, järgnesid Peterburi ja Moskva, siis Tokyo ja nüüd Kyoto. Kursused toimuvad igal reedel varahommikust kuni pühapäevani, esmaspäeval või teisipäeval pakib ta kohvrid ja suundub lennujaama. Vahepeal annab intervjuusid, vestleb huvilistega ja teeb kirjatöid. Küsimusele ajavahe ja võõra kliimaga kohanemise kohta vastab Hellinger: „Tööl keskendudes ei pane ma neid tähele.”

Me tervitame ja Hellinger küsib, kuidas mul läheb. Vastan: „Täna läheb juba hästi.” Pärast väikest pausi hakkab rääkima ajavahestressist, mis mind kolm päeva kurjalt vaevas. Hellinger katkestab mind: „Aga *praegu* on ju hästi!” Tunnen end teolt tabatult ja naeratan. „Otsi lahendust,” ütlen ju ka mina ise ikka ja jälle oma kursustele, kui nad tahavad oma probleeme minu ette laotada. Otsekui möödaminnes andis vanahärra mulle jälle õppetunni. Kuid tema võime taluda tohutut reisi- ja kursusekoormust jääb mulle mõistatuseks. Siin, Kyotos, on tema ringreis alles poole peal. Jaapanist viib tema tee Taipeiisse, edasi Hongkongi, sealt Los Angelesi ja Washingtoni kaudu (kummaski viib ta läbi mitu kursust) Saksamaale, kust ta kaks nädalat hiljem asub teele Iisraeli.

Miks ta seda teeb? Kas tal on seda vaja? Ma ei tea ega taha spekuloida. Näib, nagu sunniks miski teda tagant ja mida vanemaks ta saab, seda suuremaks surve muutub. 65-aastaselt tahtis ta pensionile jääda, 75-aastaselt ei tulnud see enam kõne alla. Nüüd on ta 80-aastane aga mees kirjutab, reisib ja juhendab kursuseid rohkem kui kunagi varem. „Kui kutsutakse, pean minema. Kui tunnen, et on tõeline vajadus, kui miski minus huvi äratav, siis pean ma minema. Muidu kahjustan ma oma hinge,” ütleb ta. Ta läheb ka sinna, kus teda peaaegu ei tunta ja kursustele tuleb nii vähe inimesi nagu Jaapanis, kus ei ole veel avaldatud raamatuid perekonstellatsioonidest.

Mina olen Jaapanis seepärast, et mind huvitab, kuidas toimib perekonstellatsioon täiesti võõras kultuuris. Peale selle on minu noorim õde abielus jaapanlasega ja elab Kyotos — mul on hea võimalus ühendada peresidemete eest hoolitsemine ja pereteraapia.

Ütlen kohe ära, et konstellatsioon toimib siin kohati isegi paremini ja lihtsamalt kui Euroopas. Loomulikult varieeruvad kultuuriti väljendusvormid, kombed ja tavad, kuid perekonstellatsioonis päevalvalgele ilmuvad perekondade, suguvõsade ja teiste püsivate inimrühmade korra alustalad näivad olevat universaalsed. See, mis on mulle tuttav juba Saksamaalt, tuleb ilmsiks ka siin. Olen seda kogenud oma arvukatel kursustel ka Koreas ja Taiwanis, teised konstellatöörid on näinud sedasama Lõuna-Ameerikas ja Põhja-Ameerika indiaanlastega. Ka aafriklaste puhul pole ma seni olulisi erinevusi leidnud, hoopis vastupidi. Räägin sellest ühe loo.

Sakslanna oli abielus Lääne-Aafrikast pärit mehega. Tema mees oli käinud Saksamaal ülikoolis, nad abiellusid ja jäid esialgu Saksamaale elama. Paari aasta pärast kolisid nad Aafrikasse. Kaheteistkümne aasta pärast kolisid nad tagasi Saksamaale, kuid seejärel läks mees tagasi Aafrikasse ja naine jäi Saksamaale. Naine ei suutnud enam Ghanas elada. Ta väitis end küll toda maad ja rahvast armastavat, kuid ei saavat seal oma mehega läbi. Mees jälle ei tundvat end hästi siin, Saksamaal. Naine tahtis minult teada, kas neil on veel lootust ühisele tulevikule.

Konstellatsioon näitas, et suhtel on küll tulevikku, kuid ainult Aafrikas — täpselt Hellingeri kuulsa ütluse kohaselt: „Naine peab järgnema mehele.” Sellega peab Hellinger silmas, et naine peab suhte õnnestumiseks võtma omaks mehe kultuuri ja kodumaa, mitte seda, et naine peab mehele kuuletuma. Ma paigutasin konstellatsiooni ka naise kolm täiskasvanud last

ning see näitas ühe poja eriti tugevat sidet isa ja Aafrikaga. Naine oli hämmingus, sest need kaks polnud kaksteist aastat kordagi omavahel suhelnud.

Paus suhtlemises oli alanud pärast vahejuhtumit, kui isa leidis oma üliõpilasest poja esimesel semestril loengus viibimise asemel tüdrukuga kohvikust. Kui ta poega õhtul sellepärast noomis, puhkes sõnavahetus, mis lõppes sellega, et poeg lahkus ust paugutades toast. Isa viskas ta selle peale kodust välja ja katkestas igasuguse kontakti. Nii olid asjad olnud kaksteist aastat.

Seepärast üllatas naist väga nende lähedus, mis konstellatsioonil ilmnes. Samas tunnistas ta, et isa ja poeg on sarnased, „ühesugused põikpead”. Tegin talle ettepaneku võtta konstellatsioonil nähtud pilt oma südamesse, usaldada lapsed hinges täielikult isale ja oodata.

Napilt aasta pärast rääkis naine mulle järgmist. Tütar tahtis abielluda ja palus isal pärast Saksamaal toimuvat laulatust korraldada pulmapidu Ghanas. Algul polnud isa nõus, sest pidas seda naise ideeks. Kui tütar talle aga veel kord helistas ja kinnitas, et see on tema enda soov, vaimustus isa ja hakkas kohe suurt traditsioonilist pulmapidu korraldama.

Ka vend tahtis õe pulma tulla. Esimest korda elus loobus ema vahendamisest ja soovitas pojale endal isaga asjad ära klarrida. Seepeale otsis poeg üles oma Aafrika ristiema, isa õe, et see aitaks tal isaga suhteid taastada. Tädi nõustus isa ja poja kohtumist korraldama ühel tingimusel: poeg peab ennast õigustamata üles kirjutama viis asja, millega ta on isale haiget teinud. Kohtumisel peab ta tunnistaja juuresolekul isa ette põlvili laskuma ja need viis punkti ette lugema. See on peaaegu samasugune arhailine rituaal, millega konstellatsioonil

taastatakse laste suhted vanematega. Poeg nõustus, reisis nädal enne pulmi Aafrikasse ja tegi nii, nagu nad tädiga kokku olid leppinud. Isa sõimas poja veel kord hirmsasti läbi, aitas ta siis püsti ja kallistas teda. Kui neist sündmustest mitte midagi teadnud ema paar päeva hiljem Ghanasse jõudis, olid isa ja poeg ema sõnul „üks süda ja hing”. Pulmapidu oli olnud oivaline ja pärast seda oli ema veetnud oma elu ilusaima jõulupuhkuse. See toimus 1998. aasta lõpul. Nüüd elab naine jälle mehe juures Aafrikas.

Kuigi on teisigi põhjuseid, miks perekonstellatsioonid on viimasel kümnendil furoori tekitanud, aitavad niisugused lood selle meetodi levimisele kindlasti palju kaasa. Perekonstellatsiooni kursused toovad Saksamaal kokku rohkem inimesi kui mõne teise teraapia- või nõustamismeetodi omad. Sellest ajast saati, kui Hellingeri raamatuid on tõlgitud kõigisse Euroopa keeltesse, lisaks nüüd ka hiina ja jaapani keelde, levib see meetod suure kiirusega üle terve maa- kera. Bert Hellinger täidab juba tänu oma isiksusele saalid tuhandete inimestega.

Paljud ei saa tema fenomenist aru, mõnda see lausa kohutab. Ta on terapeutide terapeut, professionaalsete abistajate ja tervendajate kirju seltskonna — arstide, psühhiaatrite, psühholoogide, pedagoogide, nõustajate, kõige erinevamate meetodite terapeutide — suur õpetaja, uue teraapialiigi leiutaja ja siiski kõike muud kui terapeut. Kord aastate eest ütles ta mulle ühes intervjuus: „Jah, ma teen mõnikord süstemaatilist teraapiat, näiteks räägin kellelegi mingist kindlast sümptomist. Kuid tegelikult läheb minu töö sellest palju kaugemale. Seda võib nimetada parandamiseks — mitte tervendamiseks, vaid parandamiseks! Ja seda mitte päästmise tähenduses. Parandamine tähendab, et see, kes on eksinud või omadega punt-

ras, leiab taas sideme millegi kandvaga, olgu see siis ükspuha mis. On olemas meile ette antud korrad ja kui oleme nendega ühenduses, tunneme end avarama ja terviklikumana, kuigi mitte tingimata õnnelikumana. Kuna valu, mure ja pingutus käivad asja juurde, on see tunne pigem midagi sügava sisemise rahu taolist. See ongi kriteerium: inimene on äärmiselt rahulik.” (1998)

Kui võtta mõõdupuuks kursustel osalejate arv ning tema meetodi publitsistlik ja praktiline levik, on Bert Hellinger kaasaja terapeutide seas absoluutne staar. Ja samas on ta ka antistaar, täielik vastand psühhogurule või suurele kommuniqueerijale või kellelegi, kes täidab masse energiaga. Hellinger on vaikne ja tagasihoidlik, loomult pelglik, alati hästi lihtne ja pretensioonitu. Ta töötab ja räägib ühtemoodi nii väikeses ringis kui suure publiku ees, ta suunab käesoleva hetke alati kliendile ja on kliendi, tema perekonna ja hinge teenistuses. *Peaaegu* alati — sest ka tema on inimene, kes teeb vigu. Ka ta ise tunnistab seda: „Ilma oma vigadeta poleks ma midagi õppinud.” Vaidlema ta siiski ei hakka, vähemalt oma kursustel mitte. Samuti ei ole kursustel kohta kriitilistele avaldustele, sest Hellingeri arvates võtavad need toimuvalt jõu. Siis jäävat kursus pinnapealseks ning hinge sügavustesse tungimise asemel otsitakse argumentidele vastulauseid.

Mina kohtasin Hellingeri esimest korda 1990. aastate keskel, selleks ajaks oli teda pärast paarikümneaastast pigem omaette tegutsemist juba erialaringkondades nii kiidetud kui kritiseeritud. Mind paelus ühe tema raamatu pealkiri — „Armastuse kord”. Juba pärast esimest kursust oli mulle selge, et perekonstellatsioonist saab minu tulevane töö. Hellinger kasutab meelsasti suuri ja vanamoodsalt kõlavaid sõnu nagu *väärikus*, *au*, *pühendumus*, *aukartus*, *hing*. „Need sõnad panevad midagi hinges võnkuma,” ütleb ta, „need liigutavad ja puudutavad midagi.” Paljudele, kes tähelepanelikult

ei vaata ega kuula, teeb selliste sõnade kasutamine ta kahtlaseks, vanade jõudude ja ideoloogiate kummardajaks. Kui nad lisaks veel kuulevad, et Hellinger oli kunagi katoliku preester ja misjonär, ongi kliše sündinud.

Selline suhtumine on aga odav ja pealiskaudne. Hellingeri maneerides on küll midagi preesterlikku ja tema lugupidamine kõikide religioonide, kirikute ja eriti Jeesuse kui inimese vastu on nii suur, et nende suhtes loobub ta igasugusest kriitikast. Kuid samas on Hellinger kristluse ja teiste religioonide salakavaluse läbi näinud ning sellele selja keeranud palju kindlamalt kui paljud, kes väidavad end religioonist vabad olevat. Ta on sügavalt usklik inimene, kuid tema usk ulatub pühakirjast, dogmadest ja niinimetatud ilmutustest kaugemale. See põhineb olemasoleva vahetul kogemisel ja tajumisel. Kui ma teda jälgin, olgu siis töötades või eraelus, näen ma meest, kes kuulab oma hinge, usaldab oma taju ega karda oma seisukohti ilustamata välja öelda.

Rohkem kui miski muu on Hellingeri jaoks tähtis isiklik kogemus. Ta suudab igale tema lähedusse tulijale edasi anda julguse ise kogeda ja endasse vaadata. Sellise tegevuse kohta meeldib talle tsiteerida Vana Testamenti (Jr 31, 33–34): „... vaid leping, mille ma teen Iisraeli sooga pärast neid päevi, ütleb Jehoova, on niisugune: ma panen nende sisse oma käsuõpetuse ja kirjutan selle neile südamesse; siis ma olen neile Jumalaks ja nemad on mulle rahvaks! Siis üks ei õpeta enam teist ega vend venda, üteldes: „Tunne Jehoovat!””

Hellinger sõnul siin „kinnitatakse igaühele, et ta võib ja peabki usaldama oma isiklikku usukogemust, ning et ta ei saa selle usalduse tõttu mitte süüdlaseks, vaid vabaks.” (Hellinger 2000, 23). Hellingeri elukäik annab tunnistust julgusest ise otsustada ja pidevalt selle kogemuse järgi tegutseda. 1925. aastal sündinud mehest sai sõdur alles veidi enne sõja lõppu. Belgias rindel olles sattus mees Ameerika

sõjavangi, kust ta põgenes oma elu ohtu pannes. See, et temast saab preester, oli talle selge juba lapsena. Nii asus ta teoloogiat õppima ja liitus orduga, elades selle juurde kuuluvas internaadis. Seejärel saadeti Hellinger sama ordu misjonikooli Lõuna-Aafrikas. Seal elas ta 1968. aastani, töötades viimastel aastatel misjonikooli direktorina. Just seal puutus ta kokku vaimse enesekogemise rühmade ja rühmadünaamikaga. Võtmekogemuseks sai Hellingerile see, kui üks rühmajuht kord temalt küsis: „Mis on teile tähtsam: teie ideed või elu?” Siis sai mehele selgeks, et ta peab valima uue tee.

See tee viis ta tagasi Saksamaale, praktiseerima rühmadünaamikat ja õppima intensiivselt psühhoteraapiat. Psühhoanalüüsi juurest liikus Hellinger primaarteraapia kaudu paljude 1970. aastatel levinud humanistlike teraapiate juurde, kuid pidama ei jäänud ta kuhugi. Selle asemel võttis ta paljudest meetoditest midagi kaasa, praktiseeris mitu aastat primaarteraapiat, transaktsioonianalüüsi ja skriptianalüüsi, et läbi nende lõpuks pereteraapia juurde jõuda ja selles valdkonnas oma meetod leida.

Põhimõtteliselt on Hellinger igavene otsija. Ta on mees, kes liigub oma sisemist tungi järgides alatasa tundmatusse. Siiski näib, et see otsija on ka midagi leidnud ja hoolimata teadmatusest ja julgusest mitte teada, toetub ta kindlale pinnale. See kindel pind on maa. Maa, millel me kõik seisame ja mille osa me kõik oleme, kuid lastes end mõjutada mitmesugustel usutootustel, oleme nõus vahetama selle maa kujuteldava taeva vastu. Maa, millest me oleme tehtud, ja maa, kuhu me tagasi pöördume. Hellingeri üks olulisemaid loenguid kannab pealkirja: „Taevast, mis haigeks teeb, ja maast, mis ravib.” „See, kes tunnistab maad, tunnistab nii tema täiust, algust kui ka lõppu,” on ta öelnud. (2000). Sellel seosel maaga pole midagi ühist ei verre uppunud maaga ega romantikaga stiilis emake-maa, Gaia kummardamise ega alati kombeks olnud Maa jumalikustamisega.

Hellinger mõtleb lihtsalt nõusolemist. Nõustumist olemasolevaga, alguse ja lõpu aktsepteerimist. Just see on pinnas, millele Bert Hellinger näib toetuvat ja kust ta võtab oma jõu: „Maast lugupidamine tähendab võtta ja armastada teda niisugusena, nagu ta on: koos elu ja surmaga, tervise ja haigusega, alguse ja lõpuga.” (Hellinger 2000, 44)

Võimalik, et Hellinger on vahepeal sellest arvamusest veidi kaugenenud, sest alates 2005. aastast rõhutab ta korduvalt „vaimu”, milles ta näeb kõige allikat. Ta näeb ka konstellatsioonitöös seda „vaimu” kesksel kohal. Kuid seni on veel vähe arutletud Hellingeri sisemise liikumise ja selle tähenduse üle igapäevases konstellatsioonitöös, teised konstellatöörid on selle ülevõtmisega väga tagasihoidlikud.

Konstellatsiooni väli

Bert Hellinger on perekonstellatsioonide rajaja, allikas, *spiritus rector*². Ta on äärmiselt oluline isik konstellatsioonitöös ja selle edasises arengus. Samas on tema roll selles valdkonnas vastuoluline. Rahvusvahelise tunnustuse kõrval rünnatakse teda Saksamaal nii ajakirjanduses ja pereterapeutide ringkonnas kui ka perekonstellatööride endi seas. Ühelt poolt on selle põhjuseks tõik, et Hellinger läheb oma tööga aina edasi, jätab vana seljataha ning võtab kasutusele järjest uusi meetodeid. Teisalt on põhjuseks distantseerumine teistest konstellatööridest, sest Hellinger on alati hoidnud end konstellatööridest ja nende arvamustest veidi eraldi.

Konstellatööride koguarvu on raske öelda, saksa keeleruumis jääb nende arv hinnanguliselt 2000–3000 vahele. Enamik neist

2 juhtiv vaim (lad k). Toimetaja märkus.

korraldab vaid väiksemaid kursusi, sest see ei ole nende ainus tegevusala. Minu arvates teenib Saksamaal konstellatsioonitööga leiba 100–200 konstellaatori ning veel sadakond kasutab seda meetodit üksikseansidel, asutustes ja igakuiste gruppidega töötades. Selle valdkonna spetsialistide hulk kasvab kiiresti terves maailmas.

Alguses ei tahtnud Hellinger reegleid ega perekonstellatöörade väljaõpet. „Seda oskab igaüks!” oli tema moto. 1980. aastatel tema esimestel kursustel perekonstellatsiooni esimesi samme kaasa teinud huvilised ei olnud eriti vaimustatud sellest, et Hellinger julgustas peaaegu igaüht perekonstellatsioonidega alustama. Tema tahtelega alluti. See aitas kindlasti kaasa meetodi kiirele levikule ja suurele mitmekesisusele, elavusele ja loovusele. Kuid teisalt on see aastatega viinud selleni, et konstellaatori sai liiga palju ja pealtnäha lihtsat perekonstellatsiooni hakkasid pakkuma ka nõutava kvalifikatsioonita inimesed. Nii tekkis 1990. aastate lõpus uusi kursusi üha juurde, kuigi need polnud Hellingeri vastuseisu tõttu reglementeeritud.

Esimeste konstellatsiooniteemaliste raamatute („*Zweierlei Glück*”, 1993, ja „*Ordnungen der Liebe*”, 1994) ilmudes sai see meetod üleöö populaarseks. Raamatu „*Zweierlei Glück*” koostas Hellingeri kauaegne teekaaslane Gunthard Weber Hellingeri kursuste kirjalike ja lindistatud materjalide põhjal. Hellinger nõustus raamatuga toona üsna vastumeelselt. Gunthard Weberil õnnestus saada nõusolek meetodi põhiprintsiipide avaldamiseks vaid tänu sellele, et Hellinger kavatses pensionile minna. Esimesest raamatust sai kohe best-seller. See innustas ka Hellingeri ja seepeale kirjutas ta esimese oma ligi viiekümnest raamatust, „*Ordnungen der Liebe*”.

Selle raamatu jaoks korraldas ta kursuse, mis pidi võetama videolindile ja seejärel raamatuna avaldatama. Planeeritud kolmekümne inimese asemel soovis kursusel osaleda ligi kolmsada. Sellest said alguse suurüritused, mis töid Hellingerile ja tema raamatutele kii-

resti kuulsuse. Pensionileminekust polnud enam juttugi ning tundmatust teraapia-autsaiderist sai ühtäkki „Hellingeri fenomen”, nagu pealkirjastas ajakiri „*Psychologie heute*” 1995. aastal oma kaaneloo.

Buum ei piirdunud ainult Hellingeriga. Õige varsti olid pikalt ette broneeritud tema õpilaste ja mõttekaaslaste kursused (nendel jäi osalejate arv mõistliku 20–30 piiresse). Alates 1990. aastate keskpaigast pakkus järjest rohkem terapeute ja isehakanuid konstellaatsioonikursusi. Esimene rahvusvaheline perekonstellatsiooni konverents toimus 1997. aastal Wieslochis. Saali mahtus 700 osavõtjat, tulla tahtjaid oli aga topelt. Praeguseks on konverentsist saanud traditsioon. Rahvusvaheline süsteemsete konstellaatsioonide kongress toimub iga kahe aasta tagant ning toob Saksamaale üle maailma kokku ligi 1500 konstellaatööri ja huvilist. Viimase kongressi Kölnis (2005) korraldasin ma koos toonase rahvusvahelise töörühma (IAG) eesistuja Heinrich Breueriga ning sellel oli osalejaid kõigilt kontinentidelt, ligi viiekümnest riigist.

Kuni 1990. aastate keskpaigani olid perekonstellatsioonid piiratud saksa keeleroomiga. Pärast seda sillutasid kolleegid aeg-ajalt tagasi tõmbuda tahtnud Bert Hellingerile tee maailma. Nii juhtuski, et Hellinger reisis 1990. aastate lõpus läbi terve maailma ja töötas välismaal rohkem kui Saksamaal. Kuid 1997. aastal toimunud esimene kongress äratas ka Saksamaal taas huvi konstellaatsioonide vastu. Veidi enne seda Gunthard Weberi ja Jakob Schneideri ümber moodustunud töörühm koostas nimekirja konstellaatööriderest, kes nende arvates olid kvalifitseeritud. Töörühma nimeks sai *Internationale Arbeitsgemeinschaft für Systemische Lösungen nach Bert Hellinger*, lühendatult IAG. Nimi oli veidi üle pakutud: alguses seisnes IAG rahvusvahelises selles, et Guni Baxa näol kuulus lähimasse kaastöölise ringi austerlanna ja laiemasse ringi paar šveitslast. Oma olemuselt oli see vaba konstellaatööriderühendus, mille liikmed olid

1980. aastate lõpus ja 1990. aastate alguses regulaarselt osalenud Hellingeri konstellatsioonikursustel (või tema primaar- või skriptiteraapia kursustel, mida ta viis läbi enne konstellatsioonitööd). Üks IAG esimesi ametlikke üritusi oli kvalifitseeritud konstellatöõride nimekirja koostamine, sest üha rohkem inimesi tundis huvi, kes on konstellatsiooni tegemiseks piisavalt pädev. Ajapikku tahtis nimekirja kuuluda üha rohkem konstellatöõre ja seetõttu koostati kriteeriumid, mis nimekirja saamiseks pidid olema täidetud. Praegu on nimekirjas ligi 250 konstellatöõri, need inimesed moodustavad n.-ö. ametliku süsteemsete konstellatöõride tuumiku.

Hellinger suhtus IAG tegevusse üsna tõrjuvalt. Ühelt poolt väärtustas ta ühenduse tegevust, teiselt poolt aga ütles, et tegelikult pole seda vaja. Igal IAG juhtide korraldatud kongressil oli tema alati keskpunkt, kuid ta ei lasknud end organisatsiooni töösse kaasata. Pigem oli ta konstellatsioonitöö kvaliteedistandardite loomise, igasuguse koolituse ja veel rohkem täienduskoolituse vastu. Alles 2003. aastaks hakkas ta oma hoiakut muutma ja pakkus isegi välja mõned täienduskursused kogunud konstellatöõridele. Viimast tegi ta eelkõige seetõttu, et rohkem levitada oma uut töömeetodit „hinge liikumised”, mille suhtes paljud konstellatöõrid olid kahtleval või eitaval seisukohal. Sellest said alguse n.-ö. koolitusüritused, kus Hellinger edendas oma uusimaid töösuundi, mida ka selles raamatus kirjeldan.

Need ei olnud aga tõeline täienduskoolitus või väljaõpe — Hellinger lihtsalt näitas, kuidas ta töötas, ja mõnikord selgitas üht-teist. Järjest sagedamini nimetas ta oma tööd „rakenduslikuks filosoofiaks” ja lõpuks isegi „eluabiks”, mitte enam teraapiaks ega pere-teraapiaks. Seda üllatavam oli, kui Hellinger 2005. aasta Kölni kongressil teatas, et hakkab jälle kogu konstellatsioonitööd juhtima.

Pärast kongressi hakkas ta koos oma naise Maria Sophie ja tema Hellingeri kooliga omaenda kursusi korraldama.

Maria Sophie Hellinger (toona veel neiu põlvnimega Erdödy) oli organiseerinud minu kursusi Hispaanias ja Austrias ning omandanud nii konstellatsioonitöö põhialused. Alates 2000. aastast hakkas ta korraldama oma kursusi, mis said tuntuks Hellingeri kooli nime all. Tookord näis see paljudele Hellingeri solvamisenä, oli ju too igasuguste koolide vastu. Naine jäi aga oma projektile kindlaks. Pärast 2003. aasta suvel Bert Hellingeriga abiellumist võttis mees naise suuna järk-järgult üle ning hakkas üha selgemalt ise konstellatsioonitööd juhtima. Tagantjärele on ta hakanud konstellatsioonitööd pidama vaid talle osaks saanud vaimseks ilmutuseks, mida seetõttu saab ainult tema ise autentselt õpetada ja edasi arendada. See seisukoht seostub ka tema tõrjuva hoiakuga teiste konstellatöörõide ja kauaaegsete mõttekaaslaste suhtes. Hellingeri koolist on vahepeal saanud *Hellinger-sciencia* (Hellingeri-teadus).

Vanast IAG-st kujunes pikapeale välja süsteemikonstellatöörõide ametiliit. Alates 2005. aastast Saksa Süsteemsete Konstellatsioonide Liidu (DGfS) nime kandvasse demokraatliku struktuuriga liikmete ühendusse võib kuuluda igaüks. Liit annab 1998. aastast välja kaks korda aastas ilmuvat ajakirja „*Praxis der Systemaufstellung*”, korraldab iga-aastaseid ainepäevi ja suuri rahvusvahelisi kongresse, koostab koolitus- ja kvaliteedistandardeid ning võtab avalikkuse ees sõna konstellatsioonitööd puudutavates küsimustes.

Järgmiseks sammuks oleks koos teiste riikide konstellatsioonitöö pioneeridega luua rahvusvaheline ühing, alustada kõikides Euroopa riikides ühtsete standardite järgi toimuva koolitusega ning välja anda konstellatöõri kvalifikatsiooni tõestav sertifikaat.

Meetod: kuidas toimib perekonstellatsioon?

Konstellatsioonitöö on eelkõige rühmameetod. Kuigi vahepeal on saadud kogemusi selle rakendamiseks ka individuaalses nõustamises, ma seda selles teoses ei käsitle. Selle meetodi puhul esindavad perekonnaliikmeid võõrad inimesed, niinimetatud „esindajad”, kes valitakse suvaliselt rühma liikmete hulgast. Näiteks valib klient kellegi esindama oma ema, kellegi esindama oma isa ning kellegi võõra mehe või naise esindama iseennast. Pole oluline, kes valitakse. Siis juhatab ta need inimesed ruumis kohale — paigutab nad konstellatsiooni. Paigutamisel järgib ta oma hetketunnet, mitte ette valmis mõeldud kontseptsiooni. Kohale paigutamisest võib ka loobuda ja esindajatele öelda, et nad otsiksid endale ise ruumis koha. Otsuse, kes konstellatsiooni paigutatakse, langetab üldiselt konstellatöör (kliendi nõusolekul tugineb ta eelnevale vestlusele kliendiga ja/või teeb otsuse selle järgi, milliseks kujuneb konstellatsiooni dünaamika).

Peale perekondade võib konstellatsioone koostada igast rühmast, sotsiaalsest süsteemist ja suhtest. Konstellatsiooni ei pea paigutama ainult inimesi, sinna võib panna ka sotsiaalseid üksusi või abstraktseid elemente (asutuse osakondi, rahvusi, religioone, regioone, haigusi, uskumusi, ideid jne). Näiteks ajalehetoietus võiks konflikti avastamiseks ja selle varjatud põhjuste lahendamiseks koostada konstellatsiooni vastutavast väljaandjast, peatoimetajast ja toimetusest või lepingulistest ja vabakutselistest ajakirjanikest. Konstellatsioonimeetod levib firmades järjest rohkem, sest selle abil saab lühikese ajaga ning kõigile nähtavalt ja tuntuvalt lahendada organisatsiooni toimimist takistavaid probleeme. Muidugi pole kord perekondades ja teistes inimrühmades ühesugune, sest peresse ei saa sisse ega sealt välja astuda, seda ei saa